

Serge ter Braake

Het ontstaan van Nederland

Een toevallige geschiedenis

Boom
Amsterdam

© 2023 Serge ter Braake | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Tekening omslag

Peter Vos (Rijksmuseum, Amsterdam)

Verantwoording illustraties

Alle afbeeldingen zijn afkomstig uit de collectie van het Rijksmuseum in Amsterdam, met uitzondering van de afbeeldingen op p. 20 (Bibliothèque nationale de France) en p. 35 (Philadelphia Museum of Art, Philadelphia, USA).

Boekverzorging

René van der Vooren

ISBN 978 90 2445 830 1 | NUR 680

www.boom.nl

Inhoud

Inleiding — Het ontstaan van Nederland:
een toevallige geschiedenis 9

De vroegste geschiedenis van die natte uitheem
van Europa 13

1 Middeleeuwse toestanden (1356–1558)

- Het Franse bloed van Poitiers 1356: de kiemen
van de Nederlandse staat gezaaid 19
- De kater van Bavaria: opvolgingsperikelen
rond Jacoba van Beieren 23
- De opmars van Filips de Goede: Guus Geluk
als machtsstrategie 28
- Karel de Stoutte: de hoge vlucht van de
Bourgondische Icarus 33
- De Spaanse liefdes van Filips de Schone en
Margaretha van Oostenrijk 39
- Karel V: de laatste Bourgondiër 47

2 Van Opstand naar Republiek (1558–1648)

- Willem van Oranje: onze Duitse Vader des Vaderlands 55
- Noord en Zuid: een toevallige scheiding 63
- Den Briel: de geuzen staan per ongeluk op Alva's bril 67
- De moord op Willem van Oranje: de toevalstreffer van
een zelloot 73
- Maurits en Oldenbarnevelt: de Hydra van de Opstand 79
- Maurits en Oldenbarnevelt: een dubbel einde 85

- 3 De Republiek als grootmacht (1648–1702)
- ☞ Witt boven Oranje 95
  - ☞ Radeloos, redeloos, smakeloos: het Rampjaar 1672 en het einde van De Witt 103
  - ☞ Kolonies en slavenhandel: staatsvorming over de rug van de rest van de wereld 109
  - ☞ Willem III: de Oranjeboom plant zijn zaad op de Engelse troon 115
- 4 Van Republiek naar Koninkrijk (1702–1945)
- ☞ De Republiek telt nauwelijks nog mee: de Spaanse Successieoorlog (1701–1713) 121
  - ☞ De Nederlandse Revolutie: Pruisen en kale Fransen 126
  - ☞ Lodewijk Napoleon: Franse koning met hart voor Nederland 136
  - ☞ Het Koninkrijk der Nederlanden: Willem, Willem en nog eens Willem 141
  - ☞ Overleven in een brandhaard: neutraliteit tijdens de Eerste Wereldoorlog 148
  - ☞ Nationaal trauma: de Tweede Wereldoorlog 153
- Conclusie* — Kronkels van de geschiedenis 159
- ☞ Sleutelfiguren 162
  - ☞ Sleutelgebeurtenissen 167
  - ☞ Geraadpleegde literatuur en andere lezenswaardige zaken 171
  - ☞ Dankwoord 175

De geschiedenis kan niet op een deterministische manier worden uitgelegd en valt ook niet te voorspellen, omdat geschiedenis iets chaotisch is. Er zijn zoveel krachten in het spel en de interactie daartussen is zo complex dat extreem kleine variaties in die krachten en de manier waarop ze op elkaar inwerken gigantische uitkomstverschillen kunnen opleveren.

Yuval Noah Harari

Sapiens. Een kleine geschiedenis van de mensheid
(Thomas Rap 2014, vertaling Inge Pieters)

Het idee dat de geschiedenis een samenraapsel is van toeval en onbedoelde gevolgen, het idee dat we weinig invloed hebben op de koers van ons leven, dat chaos regeert – mensen vinden het niet goed te verdragen.

D. Heerma van Voss

'Essay ter verdediging van de complottheorie. Een verhaal over chaos, angst en pizza', *De Groene Amsterdammer*, 29 september 2021.

If there's no glorious end to all this, if nothing we do matters... then all that matters is what we do. [...]

If there's no bigger meaning, then the smallest act of kindness is the greatest thing in the world.

Angel, season 2, episode 16, *Epiphany*, *Angel to Kate*, 2001,
written by Tim Minear

Inleiding

Het ontstaan van Nederland: een toevallige geschiedenis

Mensen ontlenen hun nationale identiteit graag aan een vooropgezet plan, een onvermijdelijk pad, of een heldhaftige, gedeelde geschiedenis. De geschiedschrijving in Europa in de negentiende eeuw was voor een groot deel gewijd aan het vinden van die gedeelde 'nationale identiteit', wat vaak gepaard ging met verzonnen tradities, teruggevonden 'helden' of in het leven geroepen feestdagen. Ook in Nederland is in de negentiende eeuw werkelijk ongelooflijk veel gefantaseerd over wat ons zogenaamd Nederlanders maakt. Zo waren er hele scholen historici die elkaar de tent uit vochten over de vraag of België wel of niet bij Nederland hoorde. Koningsgezinden zetten de Oranjes al te fraai neer als vaders des vaderlands, die het land al eeuwen van de ondergang gered hadden. Protestanten negeerden ten onrechte grotendeels de katholieke middeleeuwen, waardoor deze nauwelijks deel uitmaakt van onze nationale identiteit. De geschiedwetenschap draait tegenwoordig gelukkig niet meer om het construeren van een gedeeld, nationaal verleden, want zo'n strak gereconstrueerd verleden is, zoals hier zal blijken, grote onzin.

Vaak is de geschiedenis niet meer dan een vreemde uitkomst van domheid, toeval en irrationaliteit. Dat geldt ook voor de Nederlandse geschiedenis. De 'Nederlanders' namen beslissingen die hun op dat moment het best leken, vooral om zichzelf en hun directe omgeving te bevoordelen of te beschermen. Soms waren die beslissingen egoïstisch, soms puur pragmatisch, en soms zaten er hogere idealen achter. Dat wij nu met

z'n allen, van Limburg tot Groningen en van Holland tot Overijssel, gezellig in hetzelfde land zitten, dezelfde koning hebben, dezelfde wetten volgen en onze kinderen dezelfde Cito-toetsen laten ondergaan, berust grotendeels op stom toeval. De grenzen hadden vele malen anders kunnen liggen, Nederland had een Republiek kunnen blijven, of Nederland had permanent ingelijfd kunnen zijn door Frankrijk, Spanje, Duitsland of Engeland.

In dit boek zullen wij kijken naar dat prachtige, ontroerende, wrede, hartverscheurende, donkere, kwaadaardige, maar vooral toevallige verleden van Nederland. Het is ondoenlijk om één beginpunt te nemen van de Nederlandse geschiedenis. Gedurende een groot deel van de middeleeuwen was het grondgebied van het latere Nederland nog een moddervlek op de witte broek van Europa en streken kleine vorsten om de hoogste eer in de verschillende territoria. De eenheid die we nu kennen, kwam er pas relatief laat. Nog in de zestiende eeuw had Holland een veel langere band met Vlaanderen dan met Gelderland of Overijssel. Toen uiteindelijk de Opstand tegen Spanje uitbrak was er ook geenszins meteen een front van Nederlandse gewesten tegen de 'overheerser'. Toch zijn er wel momenten in de geschiedenis aan te wijzen die kunnen worden aangemerkt als het begin van de Nederlanden, de latere Republiek en het nog latere Koninkrijk. Alleen in de tijd zelf was men zich daar nog niet of nauwelijks van bewust.

Dit boekje gaat in vogelvlucht langs de Nederlandse geschiedenis, van de middeleeuwen tot nu. Het is een geschiedenis van 'helden', oorlogsmisdadigers, mooie gebeurtenissen en pikzwarte bladzijden. Bovenal is dit boekje echter een aaneenrijging van toevalligheden. Nederland spruit voort uit Franse riddereer, dozijnen vroegtijdig gestorven troonopvolgers, immorele machtspolitiek, domheid, zwakheid en intriges. Nederland is staatkundig voor een goed deel gevormd door Fransen, Duitsers, Spanjaarden, weer Duitsers en weer Fransen. Het is niet de bedoeling om hiermee de Nederlandse geschiedenis belachelijk te maken of te beweren dat iemand niet trots

mag zijn op (delen van) de eigen geschiedenis. We leven in een tijd waarin mensen in toenemende mate proberen grip te krijgen op hun leven door het zoeken naar oorzaken en verbanden die er niet zijn. Dit verhaal over de Nederlandse geschiedenis laat zien dat het vaker toevalligheden zijn die ons lot bepalen dan vooropgezette plannen en dwangmatige wetten. Hopelijk laat dit verhaal ook zien dat het leven, met alle relativeringen over onze plaats daarin, nog steeds heel mooi kan zijn.

Als het gaat om het schrijven van geschiedenis, dan kan het door de vele nuances van het verleden altijd complexer worden uitgelegd. Hier is het doel om het simpel te houden, zonder de complexiteit al te veel geweld aan te doen. Voor de fijnere nuances bestaat er genoeg vakliteratuur; een handreiking daarvan is opgenomen in de literatuurlijst. Tussen de hoofdstuktekst door staan kaderteksten waarin een paar zinnen extra worden gewijd aan lastige thema's, of aan onderwerpen die wel leuk zijn om te weten maar niet heel relevant zijn voor het verhaal.

*Karel de Grote tot keizer gekroond, 800,
door Charles Rochussen, Samuel Lankhout & Co, 1878-1880*

De vroegste geschiedenis van die natte uithoek van Europa

Sleutelfiguur

Karel de Grote (747?-814)

Sleutelgebeurtenis

Verdrag van Verdun (843)

De vroegste geschiedenis van het gebied van het huidige Nederland is redelijk eenvoudig samen te vatten, simpelweg omdat we er deprimerend weinig van weten. Al in de oertijd woonden er af en aan jagers en verzamelaars, die het immer dreigende water op hun eigen inventieve manieren trotseerden. Zo'n 7000 jaar geleden begonnen groepen mensen zich bezig te houden met landbouw. Rond het begin van de jaartelling en in de vroege middeleeuwen woonden er verschillende volkeren, zoals de Bataven, Romeinen, Saksen en Friezen. Er was nog weinig sprake van vaste grenzen of bestuurlijke eenheid.

Alles veranderde toen een ander Europees volk, de Franken, in de achtste eeuw uitgroeide tot een belangrijke machtsfactor. De Frankische koning Karel de Grote wist grote delen van West- en Midden-Europa te onderwerpen en met bruto geweld te bekeren tot het christendom. Dat gold ook voor ongeveer het huidige Nederland, waar hij Friezen en Saksen in een bloedige, decennialange strijd onderwierp, dwong zich te bekeren en voor alle zekerheid massaal deporteerde.

Dat we zelden veel negatiefs horen over Karel de Grote komt vooral door de christelijke traditie van geschiedschrijving waarin we staan. Normaliter krijgen heersers die slachtingen onder andere volken aanrichten namelijk niet een bijzonder

goede pers. Karel de Grote bracht staatsstructuren, ‘wetenschap’, onderwijs en het christendom, allemaal dingen waar velen van ons ook nu nog blij van worden. Dat hij daarmee ook de onderdrukker, verkrachter en moordenaar werd van de mensen die hier al woonden, wordt dan blijkbaar maar voor lief genomen. De hele middeleeuwen door werd Karel de Grote gezien als de man wiens voorbeeld gevolgd moest worden, als de vader van Europa en grote voorvechter van het christendom.

In de tijd van Karel de Grote was het nog gebruik dat iedere zoon een deel van het rijk erfde. Omdat Karel maar één zoon had die hem in 814 overleefde, was zijn opvolging geen probleem. Dat was anders toen Karels rijk verdeeld moest worden onder meerdere kleinzoons, die elkaar broederlijk naar de keel vlogen. Uiteindelijk werd het rijk in 843 bij het verdrag van Verdun gesplitst in Frankrijk, het Duitse Rijk met de keizerstitel en het Middenrijk Lotharingen. Het Middenrijk werd echter al snel opgeslokt door Frankrijk en het Duitse Rijk. De twee overgebleven grootmachten hebben daarna nog bijna 1100 jaar lang, tot aan de Tweede Wereldoorlog, ruzie gemaakt over wie bepaalde delen van het Middenrijk mocht hebben. Dat is best een uit de hand gelopen familieruzie.

De nakomelingen van Karel de Grote, de Karolingers, stierven in de tiende eeuw in mannelijke lijn uit in zowel Frankrijk als het Duitse Rijk. De erfopvolging werd toen iets praktischer geregeld. In Frankrijk ging het gehele Rijk alleen nog naar de oudste zoon. In het Duitse Rijk werd de keizer voortaan gekozen door de belangrijkste heersers van het rijk, het zogenaamde college van keurvorsten.

Middeleeuwse staatkunde in Europa was complex en onoverzichtelijk. De oude gebieden van Karel de Grote vielen onder het leenstelsel. Heel kort door de bocht kwam dat erop neer dat de Karolingers niet overal zelf konden regeren, dus zetten ze hun ‘mannetjes’ neer in bepaalde gebieden. Die ‘leenden’ als het ware een stukje van de macht. In de loop der tijd gingen die mannetjes zich steeds onafhankelijker gedragen van de Karolingers; ze werden in de praktijk zelfstandig en

